

VALACHOVIČ, PAVOL – HABAJ, MICHAL: *Staroveké civilizácie. Chetiti a Peržania*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2013, 204 s.

V prešovskom vydavateľstve Michala Vaška vyšli v roku 2013 najnovšie vysokoškolské učebné texty slovenského starovekára doc. Pavla Valachoviča. Po vydaní skript tematicky venovaných antickému Stredomoriu (*Stručné dejiny starovekého Ríma*, 2009 a *Stručné dejiny starovekého Grécka*, 2012) sa aj záujemcovia o dejiny a kultúru blízkovýchodného staroveku dočkali publikácie s názvom *Staroveké civilizácie*, v ktorých doc. Valachovič v spolupráci s mladým slovenským historikom Michalom Habajom priblížili študentom histórie a príbuzných vedných disciplín dve orientálne civilizácie: *Chetitov* a *Peržanov*.

Učebné texty *Staroveké civilizácie* autori rozdelili na dva celky, korešpondujúce s podtitulom publikácie. Z hľadiska členenia je preto vhodné rozdeliť túto recenziu na dve časti. Paradoxne druhú časť diela z pera Michala Habaja musím hodnotiť pozitívnejšie ako tú prvú. Napriek erudovanosti Pavla Valachoviča došlo v práci k niekoľkým menším chybám a nepresnostiam, na ktoré je nutné upozorniť. Autori knihy síce uvádzajú, že publikácia neprešla jazykovou úpravou, ale čitateľa určite nepoteší, že hneď v úvodnej vete na strane 9 objaví až dve chyby: „V dejinách starovekého Blízkeho Východu hrali hlavnú úlohu Sumeri a Akkadánia v Mezopotámii a Egyptania v severovýchodnej časti Afriky.“ Na jednej strane môžeme hodnotiť tieto dva nedostatky za preklepy, na strane druhej je nutné pozastaviť sa pri terminológii označovania Blízkeho/Predného východu. Zatiaľ čo Valachovič uvádza pojem Blízky východ, spoluautor Habaj preferuje výhradne termín Predný východ (používaný najmä v českom prostredí), čo rozhodne neprispieva k homogenite celej práce. Vzhľadom na to, že sa jedná o vysokoškolské učebné texty, ktoré majú slúžiť na vzdelávanie budúcich bádateľov, sa v nich vyskytujú početné gramatické chyby a preklepy. Z tohto dôvodu by bolo žiaduce podrobiť recenzované skriptá jazykovej korektúre, ktorá by odstránila tieto neduhy, ktoré výrazne kazia celkový dojem inak zaujímavej publikácie.

Odhladnuc od gramatických defektov sa v práci vyskytujú i niektoré odborné nejasnosti a nepresnosti. Na s. 21, kde Valachovič analyzuje starochetitské obdobie a približuje politické dejiny Chetitov,

zavádzajúco uvádza dynastické pomery starobabylonskej ríše pri vykreslení vlády Muršiliša I., keď píše, že „V roku 1594 dobyl Babylon, ukončil vládu Chammurapiho dynastie (vládla v Babylone od roku 1894).“ Za zavádzajúce považujem samotné pomenovanie Chammurapiho dynastia, pretože panovník Chammurapi (vládol 1792 – 1750 pred. n. l.) nebol priamym zakladateľom, ale šiestym a najvýznamnejším predstaviteľom tzv. I. babylonskej dynastie, ktorú založil prvý kráľ Babylonu Sumu-Abum (vládol 1894-1881 pred n. l.). Nepresným tvrdením je aj názor publikovaný v stati o hieroglyfických Chetitoch, v ktorom sa na s. 28 uvádza, že „Ich obyvatelia používali hieroglyfickú chetitčinu, ktorej texty rozlúštil Bedřich Hrozný.“ Z odborného hľadiska nie je relevantné hovoriť o prof. Hroznom ako o rozlúštitelovi hieroglyfickej chetitčiny. Svojím výskumom síce prispel k rozlúšteniu tohto lingvistického problému najmä vydaním autografie spomínaných textov, zákonníka a určením príslušnosti k indoeurópskej jazykovej skupine, ale história ukázala, že sa vo viacerých bodoch mýlil. Za skutočného rozlúštitel'a hieroglyfických textov je považovaný prof. Helmut Theodor Bossert a prof. Hrozný zas za rozlúštitel'a jazyka klinopisných Chetitov.

Za pozitívum publikácie rozhodne považujem prácu s dobovými prameňmi, ktorých preklady do slovenského jazyka publikovali obaja autori v záverečnej stati pod názvom *Dokumety*. Napriek pokusu o využitie tohto bohatého zdroja informácií a ich zahrnutia do textu pri vykreslení chetitských reálií, došlo k interpretačnej chybe pri tvrdení, že: „Do chetitského písomníctva prenikla aj jedna z verzií o sumerskom hrdinovi Gilgamešovi, z domácich hrdinov je to predovšetkým mýtus o chetitskom hrdinovi Atracharsisovi.“ (s. 37) V chetitských mýtoch nenájdeme autochtónneho hrdinu s menom „Atracharsis“, pretože sa jedná o prevzatú postavu Atrachasisa, známeho aj pod inými menami (napr. Utanapišti), vyskytujúceho sa v babylonských a prvotne v sumersko-akkadských literárnych a mytologických textoch. Mýtus o potope sveta ako sa zvyčajne označuje, prevzali Chetiti v priebehu 2. polovice 2. tisícročia pred n. l. a preložili ho do chetitčiny. V chetitských archívoch preto vystupuje Atrachasís pod menom Atramchaši a vykazuje početné paralely s akkadským originálom.

Pôsobivé vykreslenie dobových reálií Chetitov a zaujímavé poznatky napr. o nástupníckom systéme chetitských kráľov

a náboženskom rituále tavanany znižuje pomerne časté opakovanie týchto slovných spojení. Napríklad s Telipinušovou reformou nástupníctva sa čitateľ stretáva po prvý raz na strane 22, opätovne je vykreslená v stati *Následník trónu* na str. 33 a taktiež na nasledujúcej strane v stati *Aristokracia*. Konkrétnejším príkladom duplicity vybraných slovných spojení je časté spomínanie náboženského obradu. Napr. na str. 31-32 sa spomína, že „Na začiatku každého roka (približne v našom mesiaci marec) s manželkou podstupovali mesačné náboženské obrady, ktoré mali za úlohu očistu celej spoločnosti a jej prípravu na rok.“ S rovnakou textovou duplicitou sa stretneme už na strane 33: „Na začiatku roka (v marci) odchádzala spolu s ním do Arimny a celý mesiac tam obaja vykonávali dôležité očistné obrady...“ alebo pri načrtnutí náboženských pomerov Chetitov na strane 40, kde sa opätovne uvádza: „Každoročne na začiatku jari (asi dnešný mesiac marec) panovník a jeho manželka prichádzali do horského mesta Arinna, kde po celý mesiac vykonávali spolu alebo jednotlivo očistné obrady...“ Pri väčšine spomenutých príkladoch sa prevažne jednalo o pôsobenie tavanany Paduchepy (v anglofónnej literatúre uvádzaná ako Puduhepa), manželky kráľa Chatušiliša III, ktorej úloha sa v učebných textoch vysvetľuje viacnásobne.

Menšie nedostatky badať aj v poslednej textovej stati prvej časti publikácie, kde autor v krátkosti zhrnul dejiny objavovania chetitskej civilizácie, kde medzi archeológov neobratne zaradil na s. 45 i českých filológov: „V súčasnosti pokračujú archeologické výskumy, na ktorých sa zúčastňujú aj tureckí bádatelia ..., ale aj českí chetitológovia (Lubor Matouš, Vladimír Souček, Petr Vavroušek – centrum chetitologického bádania v Českej republike sa sústreďuje na Karlovej univerzite).“ Na rozdiel od zakladateľa svetovej chetitológie, Bedřicha Hrozného, sa menovaní českí orientalisti osobne nezúčastňujú archeologických vykopávk, ale skúmajú, prepisujú a vydávajú klinopisné texty chetitskej a staroasýrskej proveniencie ako renomovaní filológovia. Za veľké „faux pas“ osobne považujem skomolenie mena prestížneho tureckého archeológa Tahsina Özgüca (v publikácii uvedený ako „Tahsín Özgüg“, s. 45). V súvislosti s touto témou je iste zaujímavé si položiť otázku, prečo autor nespomenul aktuálne prebiehajúci výskum lokality Kültepe, ktorý ohlásil profesor z Ankarskej univerzity Fikri Kulakoğlu v médiách už v júni roku 2013, teda v čase prípravy publikácie.

Z kvalitatívneho i kvantitatívneho hľadiska považujem za hodnotnejšiu súčasť recenzovaných skrípt práve druhý diel venovaný Peržanom. Veľmi oceňujem autorov nadhľad pri interpretovaní prevažne politických dejín Perzskej ríše achajmenovských kráľov, pri vykresľovaní ktorých sa snažil hľadať konsenzus medzi tradičným negativistickým pohľadom gréckych dejepiscov a klinopisným „chválorečením“ staroperzských kráľovských nápisov. Rovnako ako v prípade Valachovičových Chetitov, tak aj ku kapitolám venovaným dejinám achajmenovskej Perzie je možné vniesť niekoľko menších pripomienok. V prípade využitia pramenného materiálu priamo v texte vyznieva pomerne odťažito citovanie diela gr. historika Arriana na stranách 148-149. V tomto prípade by bolo zaiste vhodnejšie buď skrátiť časť citovaného textu, alebo začleniť ho do samostatnej prílohy. Istá neproporcionalita využitia dobových prameňov (Herodotove *Dejiny*) sa odzrkadlila aj pri opise bitky pri Salamíne (s. 124) na úkor hrdinskej smrti Lakedaimončanov pri Thermopylách, ktorej autor nevenoval náležitú pozornosť.

Samotný štýl a spôsob podania historických faktov, opis početných vojnových ťažení a palácových povstaní je podaný pútavo a zaujímavým spôsobom približuje i laickému čitateľovi na prvý pohľad neprehľadný sled vnútropolitických a zahraničnopolitických aktivít perzských kráľov. Pri pozornejšom čítaní však znovu narazíme na istú dávku duplicity, a to na príklade odôvodnenia dynastických nárokov podľa historicky nedoloženého kráľa Achajmena. Oceňujem však, že autor na záver svojej práce pripojil nielen prehľad vládnucich achajmenovských panovníkov, ale i informatívny chronologický prehľad dejín starovekej Perzie.

Lahko čitateľný text publikácie obohacujú zaujímavé obrazové reprodukcie v podobe kráľovských nápisov, výjavov z náboženského života staroorientálnych civilizácií, vybrané ukážky zákonníkov či informatívne mapky. Z hľadiska koherentnosti učebných textov by však bolo vhodné uvádzať pri spomínaných mapách a vyobrazeniach aj pôvodné zdroje obrazových príloh.

Navzdory viacerým nepresnostiam, nedôslednostiam napr. pri chýbajúcom uvádzaní pred n. l., štylistickým a lexikálnym chybám, prácu nemožno hodnotiť negatívne, ale je nutné oceniť spôsob spracovania, prehľadnosť a syntetickosť diela, ktoré ponúka študentom histórie a archeológie okrem základných faktografických údajov aj možnosť

nahliadnutia do života dvoch orientálnych civilizácií, ktoré svojho času určovali chod svetových dejín. Som presvedčený, že recenzované vysokoškolské učebné texty *Staroveké civilizácie* bude možné využiť nielen ako učebnicu starovekých dejín, ale i ako didaktickú pomôcku počas seminárov zo starších dejín vďaka priloženým dokumentom.

Tomáš Adamčík